

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS: FERFENE (ANKARA ÖRNEĞİ)

Intangible Cultural Heritage: Ferfene (Ankara Sample)

Yrd. Doç. Dr. Filiz METE*
Dr. Ümmügülüm CANDEĞER**
Tuğba KOCA***

ÖZ

Çalışmaya konu olan ferfene; somut olmayan kültürel miras ulusal envanterinde “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Festivaller” grubuna giren, aynı zamanda “Dilin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler” grubuna da dâhil edilebilen, temelde sohbet ve eğlenceye dayalı bir geleneksel kültür unsurudur. Türk eğlence kültürü, Türk kültürünün önemli öğelerden birisi olmakla birlikte oldukça köklü, zengin ve dinamik özelliklere sahiptir. Ferfenenin tarihsel geçmişini incelediğimizde Orta Asya’ya kadar dayandırmak mümkündür. Anadolu köylerinin, kasabalarının çoğunda hâlâ komşular arasında azıklarını bir araya getirerek ortak hazırlanıp yenilen yemek olan ferfene, Ankara’da yüzlerce yıllık tarihi bir anane olarak yaşatılmaktadır. Yıllarca konaklarda, büyük evlerde, köy odalarında yapılagelmiş bir davetli misafir ağır-lama törenidir. Bu çalışmada ele alınan konu Ankara’da yaşatılan sohbet toplantıları ferfene geleneğinin işlev ve işleyişinin araştırılmasıdır. Öncelikle konu hakkında belge tarama yapılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur. Bir sonraki aşamada ise günümüzde yaşatılan bu geleneğin temsilcileriyle birebir tanışarak iki odak grup oluşturulmuş ve görüşmeler gerçekleştirilerek kayda alınmış ve yazılı metne aktarılmıştır. Veriler; zaman, mekân, katılanlar, lider, masraflar, yerleşim, etkinlikler, yemekler ve kurallar ana temaları altında toplanmıştır. Ferfenenin düzenleyicisi ve liderinin çevrenin en yaşlı veya en aydın, saygın, edepli, bilgili bir birey olduğu, bu lidere, erkek ferfenesinde “*delikanlı başı*” denildiği ve düzenlenen ferfenede becerilerine göre gençler arasından bazılarının lidere yardımcı olarak seçildiği belirlenmiştir. Eski zamanlarda, katılımcılar tarafından bir çıkın içinde veya destimale sarılı olarak ferfene evine gelen yemeklerin ocak sorumlusuna teslim edildiği ve katılımcıların yaş sırasına göre düzenle oturarak sıralandığı, ayrıca ferfeneye gelirken getirilen çıkınlarda ne olduğunun sadece ocak sorumlusu tarafından bilindiği anlatılmıştır. Erzakların nitelik ve niceliğinin herkes tarafından bilinmemesi, zenginle fakirin beraber ferfeneye geldiği günde kimsenin üstünlük sağlamaması için düşünülmüş muhtemelen ve asil bir adettir. Bu çalışmada Ankara ferfenesinin düny ve bugünü sorgulanarak incelenmekte ve gizli kalmış kültür birikimimiz paylaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

ferfene, somut olmayan kültürel miras, sohbet toplantısı, kültür aktarımı, Ankara’da ferfene.

ABSTRACT

Basically the subject of the study ferfene is a traditional cultural elements based chat and entertainment which involved in the social practices, rituals and festivals’ groups and also oral expression and oral traditions’ groups. In most of the Anatolian villages and the main towns ferfene is a meal which prepared by bringing together the rations between neighbors. Ferfene is a tradition which is kept alive until hundreds of years in Ankara. Decades it has been a ceremonial welcome to the guests in the mansions, big houses and village rooms. In this study is to investigate the function and operation of the chat meeting discussed issues in Ankara. First, document review was conducted about the subject and then semi-structured interview forms were created. In the next stage alive today exactly representative of this tradition acquainted with two focus groups were created and performed interviews were registered and transferred to written text. Data are grouped into main themes; time, place, participants, leaders, costs, location, activities, meal and rules. The organizer and the leader of ferfene is an oldest, intellectual, respectable and knowledgeable person in the town. For men the leader is called “head of the boy”. Some of the youth are selected according to their ability to help leaders in ferfene. The food bring in a bundle will be delivered to the responsible cooker by quests and sat by aligning with age in ferfene. Only responsible cooker is knowed that what are the materials brought by guests. This is a magnificent and noble rule in ferfene for rich and poor people. In this study, it is examined with questioned ferfene’s yesterday and today in Ankara and our hidden cultur is shared.

Key Words

ferfene, intangible cultural heritage, chat meeting, cultural transfer, ferfene in Ankara.

* Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Zonguldak/Türkiye, filizmetehoca@gmail.com

** MEB, Çankaya Cumhuriyet MTAL, Ankara/Türkiye, gcandeger@gmail.com

*** Gazi Üniversitesi, Türk Halk Bilimi Bölümü doktora öğrencisi, tugbakoca1919@gmail.com

Giriş

Somut olmayan kültürel miras; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlardır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanan, UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nın 17 Ekim 2003 tarihinde toplanan Genel Kurulu'nda onaylanarak yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde birinci madde olarak nelerin somut olmayan kültürel mirası oluşturduğu sorusu şöyle yanıtlanmaktadır:

A. Dilin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler

B. Gösteri Sanatları

C. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Festivaller

D. Halk Bilgisi, Evren ve Doğa ile ilgili uygulamalar

E. El Sanatları Geleneği

Sözleşmenin 3. maddesinde geçen kültürel mirasın korunmasından kastedilenin; somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak olduğu görülmektedir. Buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması da dâhil edilmiştir.

Çalışmaya konu olan “ferfene”, Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesinde “C. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Festivaller” grubuna girmektedir. Aynı zamanda A. Dilin

somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler grubuna da dâhil edilebilir(<https://ich.unesco.org/en/lcom>). Ferfenenin Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında incelenmesinin nedeni günümüzde hâlâ yaşatılıyor olmasıdır. UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesine giren geleneksel unsurları arasına 2010 yılında dâhil edilmiştir (<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-sohbet-meetings-00385#identification>). Gelenek yaşatılmakla birlikte toplantılara katılan gençler vasıtasıyla kültürel aktarımı da yapılmaktadır.

Ferfene, temelde sohbet ve eğlenmeye dayalı bir geleneksel kültür unsurudur. Türk eğlence kültürü, Türk kültürünün önemli öğelerden birisi olmakla birlikte oldukça köklü, zengin ve dinamik özelliklere sahiptir. Ferfene'nin tarihsel geçmişini incelediğimizde Orta Asya'ya kadar dayandırmak mümkündür. Eski Türklerde, “toy”, “şölen” gibi adlarla görebildiğimiz, işleyişinin belli usul ve törelere göre belirlendiği toplantıların, günümüzde, Anadolu dışındaki Türk Dünyası Coğrafyası'nda da yaşatıldığı görülmektedir.

Doğu Türkistan'dan Makedonya'ya kadar çeşitli Türk Topluluklarında, özellikle kış geceleri, haftanın belli günlerinde periyodik olarak sürdürülen, disiplinli ve kurallı toplantıların varlığı bilinmektedir. Ülke sınırlarımız dışında bulunan toplantılar Kırgızistan'da “Coro Bozo”, Doğu Türkistan'da “Meşrep”, Bulgaristan'ın Yassenkovo Kenti'nde, “Muhabet”, Özbekler'de “Geşdek”, “Kırım Karay Türklerinde ise “Konuşma” adlarıyla anılmaktadırlar (Ekim 2012: 3). Bu

taşınmış olan gelenek Türk Coğrafyasında barana, cümbüş, sıra gezmeleri, fefene gibi adlarla var olan kültürel değerlerdir (Tufan, Erden, Özus 2014: 304). Bu eğlenceler içinde yaygın olanları; gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti, erfane, fefene, arifane, erfene, örfene, kaz âlemi, sohbet, sohbet kurma/sohbet âlemleri, oda sohbetleri, arabaşı toplantıları, yaren meclisleri, sıra yareni, oymak toplantıları, gün, ziyafet, davetler ve oturak âlemleridir (Yakıcı 2010: 95).

Anadolu'ya Ahilik geleneği içinde gelmiştir. Barana, sıra gecesi, yâren gibi geleneksel sohbet toplantıları arasında yer almaktadır. Halk eğlencelerinin kültürün korunmasında ve aktarılmasında, toplumsal düzenin devam ettirilmesinde, bireylerin eğitilmesinde ve dolayısıyla yetişkinliğe hazırlanması ile sosyal öz denetimin sağlanmasında önemli katkıları bulunmaktadır (Özdemir 2005: 16). Ekim ise geleneksel toplantılar vasıtasıyla, bireylerin kazandığı toplumsal kimlik ve konumlar, bireylerin kendi aralarında ve topluluk dışındaki kitleyle geliştirdikleri iletişim vasıtasıyla gerçekleştirdikleri yardımlaşma, dayanışma gibi işlevler olduğunu belirtmektedir (Ekim 2012: 13).

Türk tarihinde birçok sosyal teşkilata rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları zaman içerisinde işlev ve özelliklerini kaybederek ortadan kalkmış, bazıları da çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelebilmiştir. Örneğin, kadınların hemcinsleriyle bir araya gelip sohbet ederek hoş vakit geçirip eğlendikleri etkinliklerin içerikleri incelendiğinde aslında geçmişte yaygın olan günümüzde ise nadiren devamlılığını sürdüren “herfene/herfane/erfene/erfane/ferfene/ferfane” gibi adlarla anılan yemekli toplantıla-

rın günümüz koşullarına uyarlanmış hâlleri “kabul günü, altın günü, toplantı günüdür”(Türkmen, 2009). Benzer şekilde günümüz esnaf odaları; terim olarak XIII. yüzyılda Anadolu'da, Balkanlar'da, Kırım'da Türkler tarafından kurulan esnaf, sanatkâr ve üretici (sanayi) birlikleri ile bu birliklerin uyguladıkları ahlaki, siyasi, iktisadi, felsefi duygu ve prensipler anlamına gelen Ahi kelimesiyle benzerlik göstermektedir.

Arapça kardeş demek olan “ahi” kelimesi Türkçenin önemli kaynaklarından biri olan Divan-ı Lügati't-Türk'te “aki” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin sözlük anlamı yiğit, cömert, yardımsever ve eli açık anlamlarına gelmektedir (Çağatay, 1983). Ahiliğin amacı, anayurtlarından kopup Anadolu'ya gelen halkın yeni yurtlarında kendi sanat ve ticaretlerine yeni bir yaşam alanı açma çabasıdır. Osmanlı Devleti döneminde lonca adını alan teşkilat günümüz Anadolu'sunda da görülmektedir (Karasooy, 2004). Bunun için öncelikle bütün esnaf ve sanatkârların bir örgüt içinde toplanması ve teşkilatlanması gerekmektedir. Ahilik teşkilatı bu çabanın ürünüdür. Ahilerde ana ilke; üyeleri sanat ve meslek içinde eğitmek ve yetiştirmektir. Bunun için de ahlaki, meslekî ve askerî bir eğitimden geçmek gerekmektedir. Kendine has ilke, kurul ve kuralları olan Ahilik; iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir.

Ahilik teşkilatının ve Ahiliğin önde gelen yedi ilkesi şunlardır:

- Elini hep açık tut,
- Soframı hep açık tut,
- Kapımı hep açık tut,
- Ağzını hep kapalı tut,

- Gözünü hep bağlı tut,
- Eline hep sahip ol,
- Diline her zaman sahip ol.

Her yıl Ahilik geleneğinin unutulmaması için T:C: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odaları tarafından Ahilik Kültürü Haftası Kutlamaları Yönetmeliği kapsamında bulunan illerimizde büyük bir coşku ile Ahilik Kutlamaları yapılmaktadır. Ahilik Haftası aynı zamanda tüm ülke genelinde Esnaf Bayramı olarak da kutlanmaktadır.

Türk kültüründe paylaşmak ve birliktelik önemlidir. Dilimize Farsçadan geçen yâr kelimesinin çoğulu yâren; dostları, sevgilileri, tanıdıkları ifade eden bir kavramdır. Yaren meclisleri, insan yetiştirme, insanı hayata hazırlama, sosyal yardımlaşmayı ve sosyal düzeni sağlama, halk musiki-si, halk mutfağı, halk tiyatrosu, halk edebiyatı gibi millî kültür ürünlerini yaşatma ve yeni kuşaklara aktarma görevlerini yüzyıllardır yerine getirmiş sosyal bir kurum olmuştur (Eroğlu, 2015:344).

Yâren teşkilâtı, yurdumuzun değişik bölgelerinde farklı şekillerde sürdürülmektedir. Ahilik ile ilişkili görülmesine rağmen kendine özgü millî bir kimliği bulunan sosyal bir kurumdur. Yâren Kültüründe erfene/ferfene adı verilen ilk toplantı her yılın eylül veya ekim ayında gerçekleştirilir. Yarenliğin kuralları ve özellikleri kökü, insanlık tarihi ile başlayan Türk milletine özgü maddî ve manevî kültür özelliklerinin bütününe içine alan zengin Türk Kültürü'nün kendisidir.

Gittikleri yerlerde kendi kültürlerini koruyan ve geliştiren Oğuz Türkleri, yerleştikleri Ankara ve çevresinde de âdet, gelenek ve göreneklerini yaşatmışlardır. Bu geleneklerden biri de Seymenlik geleneğidir. Seymen-

lik Anadolu'ya özgü bir gelenek olup Ege yöresinde Efelik, İç Anadolu'da ise Seymenlik olarak adlandırılmıştır. Seymenlik geleneği muhabbeti bilmedir, töredir, adaptır bir anlamda. Bu gelenek Oğuzlardan, Selçuklulardan, Osmanlıdan günümüze kadar gelmiştir. Oğuzlarda sivil iradeyle oluşmuş, hiçbir lider veya askeri otorite olmaksızın insanların düşmana karşı bir araya gelmeleri ve kıyafetleri, kılıcı, atıyla Seymen Alayı (Seymen düzülmesi) oluşturmaları ile başlamıştır. Seymen Alayını yalnız Ankara Efeleri gelenek olarak saklamıştır.

Her ne kadar Ahilik, Yarenlik ve Seymenlik'in kökenleri ortak geçmişe dayansa ve birbirini etkilediği kabul edilse de her birinin kendine has özelliği, kural ve kurulları ile farklı işlev ve işleyişi bulunmaktadır. Bunlar kültürel zenginliğin göstergesidir.

Ahilik, yarenlik ve Seymenlik ortak kültür unsurları barındırırlar. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantıları araştırmalarında: Geleneksel sohbet toplantıları, özellikle "Yaran Sohbeti" adı altında Çankırı ilinde, "Yaren Teşkilatı" adıyla Kütahya ili Simav ilçesinde, "Sıra Gecesi" adı altında Şanlıurfa'da, "Kürsübaşı Sohbeti" adı altında Elazığ'da, "Barana Sohbetleri" adıyla Balıkesir Dursunbey ilçesinde yaşatılmakta ve Türkiye çapında tanınmaktadır. Ayrıca "Cümbüş" adıyla Ankara ve çevresinde, "Delikanlı Örgütü" adıyla Ankara ili Kazan ilçesinde, "Gençler Heyeti" adıyla Niğde ili Dünderli ilçesinde, "Gezek" adıyla Kütahya Merkez, Afyon ve Isparta'da, "Kef/Keyif" adıyla Antalya ve Isparta illerinde, "Muhabbet" adıyla Ankara ili Beypazarı ilçesinde, Kırşehir, Yoz-

gat illerinde, Karabük Safranbolu ilçesinde, “Oda Teşkilatı” adıyla Balıkesir Edremit ilçesinde, Manisa Soma ilçesinde, “Oturmah” adıyla Van ilinde, “Sıra Yarenleri” adıyla Konya ili Akşehir ilçesinde, “Erfene/Arfane” adıyla Ardahan’da, “Erfane/Gezek” adlarıyla Bursa’da, “Sıra Gecesi/Herfene” adlarıyla Erzincan’da, “Velime Geceleri” adıyla Diyarbakır’da var olduğu tespit edilmiştir (Ekim, 2012: 3). Kültürü meydana getiren somut ve soyut unsurların büyük bir bölümü eğlence ortamlarında ve eğlenmek amacıyla yaratılmakta, sunulmakta ve yeni nesillere aktarılmaktadır. Gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti, erfane, ferfane, ferfene, ârifane, erfene, örfene, kaz âlemi, sohbet, sohbet kurma/sohbet âlemleri, oda sohbetleri, helva sohbetleri, yâren meclisleri, sıra yâreni, oymak toplantıları, gün, ziyafet, davetler ve oturak âlemleri bu eğlenceler arasında sayılabilir (Özdemir, 2005; Yakıcı, 2010). Bir toplumun eğlence anlayışı ve tarzı o toplumun aynasıdır. Çünkü eğlenceler aslında bireyin kendisi, toplumu, tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendiği ortamlardır.

Gazi Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi (SOKÜM) sayfasından elde edilen, “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesi”ndeki değerlerimizden birisi de barana, sıra gecesi, yâren gibi geleneksel sohbet toplantıları arasında yer alan ferfenedir. Ferfene, temelde sohbet ve eğlenceye dayalı bir geleneksel kültür unsurudur. Ancak sohbet ve eğlenceye dayalı bu toplantıların asıl işlevi gençleri eğitmek ve topluma kazandırmaktır. Bu toplantılarda yaparak, yaşayarak öğrenme temelinde sevgi, saygı, sorumluluk, yardımse-

verlik, güven, özgüven, hoşgörü, sabır gibi değerlerimiz öğretilmektedir. Toplantılara yaşlılarla birlikte gençler de katılmaktadır. Yaşlılar toplantı esnasında toplantının düzeninin korunmasının yanı sıra kültürel değerlerin gençler tarafından öğrenilmesini sağlamakla da görevlidirler. Toplantıya katılan gençler toplantı sırasında ne tür kurallara riayet edildiğini, kurallara uymayanlara ne tür cezalar verildiğini gözlemleyerek öğrenirler. Türk toplumu somut ve soyut kültürel değerler açısından oldukça zengindir. 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, insanlığın yüzlerce hatta binlerce yılda yarattığı ve sözlü kültür ortamlarında kuşaktan kuşağa aktardığı geleneksel bilgilerin ve kültürlerin korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır (Oğuz 2013: 137). Bu bağlamda gelenek ve göreneklerin yaşatılması kültürel zenginliğimizin aktarılması ve korunması için çok önemlidir.

Ferfene Geleneği

Geçmişte Anadolu’nun birçok yerinde farklı adlarla anılan “ferfene” geleneği, yıllardır Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde özellikle köy ve kasaba yaşamında sürdürülerek sosyal dayanışmayı, kaynaşmayı ve birlikteliği sağlamaktadır.

Sosyal dayanışmanın önemli bir parçası olan “ferfene”, kendine has yemek kültürüyle de dikkati çekmektedir. Yemek kültürü de Türk kültürü içinde özel bir yere sahiptir. Ferfene de katılımcılar ortak yemek hazırlayarak, birlikte yemek yerler. Sofra kültürünün genç kuşağa aktarılması açısından da ferfene önemli bir yere sahiptir. Büyük Türkçe sözlükte “fer-

ferne" için şu açıklamalar yer almaktadır:

- Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı.

- Düğün ya da bayramlarda gençlerin birleşerek bir kuzu ya da koyun kesip yemeleri.

- Çocukların ayrı ayrı evlerden malzemelerini toplayıp kırdı yaptıkları pilav.

- Yiyip içerek eğlenme, ziyafet (Mucur)

Türk Dil Kurumu Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğünde "ferfene" kelimesi "felfele", "felfene", "ferfana" ve "ferfane" gibi kullanımları ile yer almaktadır. Kelimelerin tanımlamaları aşağıda verilmiştir:

a-Ferfene: Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı. (Derleme Sözlüğü c: 5)

b-felfele: Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı. (Derleme Sözlüğü c: 5)

c-felfene: Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı. (Derleme Sözlüğü c: 5)

d-ferfana: Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı. (Derleme Sözlüğü c: 5)

e-ferfane: Ortaklaşa yapılan yemekli içkili toplantı. (Derleme Sözlüğü c: 5)

f-ferfene: 1-Düğün ya da bayramlarda gençlerin birleşerek bir kuzu ya da koyun kesip yemeleri. (Derleme Sözlüğü c: 5)

g-ferfene: 2-Çocukların ayrı ayrı evlerden malzemelerini toplayıp kırdı yaptıkları pilav. (Derleme Sözlüğü c: 5)

h-ferfene: 3- Pişmiş yumurta. (Derleme Sözlüğü c: 5)

ı-ferfene: 4-Yiyip içerek eğlenme, ziyafet (Mucur) (Kırşehir ve Yöresi)

i-ferfere: Çocukların ayrı ayrı evlerden malzemelerini toplayıp kırdı yaptıkları pilav (Derleme Sözlüğü c: 5)

Bu çalışmada ele alınan konu Ankara'da yaşatılan sohbet toplantıları "ferfene geleneğinin" işlev ve işleyişinin araştırılmasıdır. Konu hakkında öncelikle belge tarama yapılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur. Bir sonraki aşamada ise günümüzde yaşatılan bu geleneğin temsilcileriyle birebir tanışarak iki odak grup oluşturulmuş ve görüşmeler gerçekleştirilerek kayda alınmıştır. Görüşmeler Ankara Konağında yapılmıştır. Her grupta yaklaşık 45-50 dakika görüşülmüş ve görüşmeler yazılı metne aktarılmıştır. Veriler; zaman, mekân, katılanlar, lider, masraflar, yerleşim, etkinlikler, yemekler ve kurallar ana temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların ifadeleri araştırmanın ilgili bölümlerinde özüne sadık kalınarak yansıtılmıştır.

Ferfenenin İşleyişine Ait Özellikler

"Ferfene, bize Orta Asya'daki Oğuz Boylarından günümüze atalarımızın taşıdığı bir gelenek olarak gelmiştir." (K.K6). Değerlerin yaşatıldığı bir etkinliktir ve işlevleri şöyle özetlenebilir;

İletişim işlevi: bireyler arası iletişimi geliştirir, birbirleri ve köy hakkında bilgi almalarını, yanlış anlaşılmaların veya kırgınlıkların giderilmesini sağlar.

Aktarım işlevi: yemek, müzik, edebiyat ve seyirlik oyunların yer aldığı organizasyon aynı zamanda gelenek ve göreneklerimizde yer alan; sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, güven, özgüven, hoşgörü, sabır gibi değerlerimizi yaşatarak kültür aktarımı sağlar.

Bu çalışmada görüşmeler yapılarak ferfenenin eskiden nasıl yapıldığı ve günümüzde nasıl devam ettirildiğiyle ilgili uygulamaya ait özellikler aşağıdaki ana temalar altında araştırılmıştır.

Zaman

Özdemir'in (2005) halk eğlencelerinin sınıflandırılmaları içinde yer alan "Mevsimlik toplantı ve eğlenceler" kümesinde kış toplantı ve eğlencelerine yer vermiş ve kış eğlencelerini aşağıdaki başlıklar altında toplamıştır:

D-1. Gezek, sıra gezmek, sıralar, sıra gecesi, sıra daveti

D.2. Erfane, ferfane, ferfene, arifane, erfene, örfene, kaz alemi

D.3. Sohbet, sohbet kurma veya sohbet âlemleri, oda sohbetleri, helva sohbetleri

D.4. Yaren meclisleri, sıra yareni ve oymak toplantıları

D.5. Gün, ziyafet ve davetler

D.6. Oturak âlemleri, âlemler (s.51- 52). Katılımcılara ferfenenin ne zaman ve hangi aralıklarla gerçekleştiği sorulduğunda da genellikle güz zamanı ve haftanın bir günü toplandığını belirtmiş ve şunları söylemişlerdir:

"Haftanın bir günü toplanılır." (K.K6.)

"Köyde haftada veya 15 günde bir mutlaka yapardık. Köy odasında toplanılırdı." (K.K4).

"Ferfene kadın ve erkek aslında ayrı yapılır ancak günümüzde toplantı Çarşamba günleri kadın ve erkeklerin birlikte katıldıkları bir toplantı şeklindedir." (K.K6).

Mekân

Özdemir (2005) Türkiye'nin kahvehanelerden önceki en önemli eril, yerel ve kapalı eğlence mekânlarının odalar olduğunu belirtmektedir (s. 100). Köy odaları, eğlence kültü-

rünün bilinen ilk ve önemli kapalı mekânlarından biridir. Bu kapalı mekânlar, buldukları bölge, köy ve kasabanın sosyokültürel durumuna göre barana odası, delikanlı odası, akran odası, yâren odası, köy odası vb. adlarla anılmaktadır (Yakıcı, 2010:97). Genellikle eğlenme ve dinlenme amaçlı olarak inşa edilen bu odaların farklı mimari özelliklerinin bulunduğu, bunların bir ya da iki odalı müstakil yapılar olabildiği gibi bir evin genellikle sokağa açılan odalarından birinin de köy odası olarak düzenlendiği bilinmektedir (Çınar 1991: 63; Özdemir 2005: 100).

Katılımcılara toplantının nerelerde yapıldığı ve mekânın özellikleri sorulduğunda şöyle anlatmışlardır:

"Bizim köyde kura çekilirdi. Öğretmenimiz herkesin adını yazardı ve kimin evi çıktıysa o evde yapılırdı ferfene. Ama bir sonrakinde aynı ev kura ya katılmaz dönüşümlü olarak herkesin evi bir kere çıkınca tekrar başlardı kurada yer almaya." (K.K4).

"Kendi aralarında belirledikleri yerde, bir konakta toplanırlar. Belli yeri olmaz." (K.K6).

"Eskiden köy odalarında yapılırdı. Ankara merkezde kulüp kurulmadan önce bireysel evlerde yapılıyordu ama 1947'den beri Ankara Seymenler Kulübünde biz, haftada bir kulüpte yapıyoruz." (K.K8).

Resim-1. 25.03.2015 tarihli Ankara Kulübü Ferfene Yemeği

Katılanlar

Ferfene, Ankara'da fakir ile zengin, zade ile avamın, makam sahibi ile sade vatandaşın katıldığı yemektir. Sohbet, muhabbet, saz, söz ve oyunların oynandığı birlikteliktir. Ferfeneye kimlerin katıldığı sorulduğuna katılımcılar şunları söylemiştir:

“Toplantıya katılan kişi sayısı ile ilgili bir sayı vermek güçtür, çünkü toplantı herkese açıktır. Eskiden sadece Ankaralılar bu toplantıya katılırken günümüzde Ankara’da yaşayan herkes katılabiliyor.” (K.K6).

“Herkese açıldı kapı. Ayı gayrı olmazdı.” (K.K4).

“Ferfene herkese açıktır. Yanında misafiri olan onu da getirebilir. Ancak ferfene süresince misafirinden getiren kişi sorumlu tutulur.” (K.K3).

“Ferfeneye genellikle 40 yaş üstü kişiler katılır. Toplantıya katılan gençler hizmet için gelirler.” (K.K6).

Lider

Ferfenede, topluluğu yönetecek başkan, hizmeti görececek kişiler ve bunların belirlenme yöntemi (hiyerarşik yapılanma) bellidir. Ferfenenin düzenleyicisi ve meclisin lideri çevrenin en yaşlı veya en aydın, saygın, edepli, bilgili bir bireyidir. Bu lidere, erkek ferfenesinde ‘delikanlı başı’, kadın ferfenesinde ‘ana kadın’ veya ‘kadın ana’ denilmektedir. Katılımcıların liderin nasıl belirlendiği sorulduğunda şöyle anlatmışlardır:

“En sözü geçen saygın kişi ferfeneye başkanlık eder. O, herkes için iyi bir örnektir. Her şeyiyle kendinden sonrakilere örnek olur.” (K.K3).

“Erkek ferfenesinde lider olan adamın eşi de kadın ferfenesinde lider olur genellikle. Yani eştir bunlar; karı, koca... Lider olan kişi baştan beri meclise başkanlık eder, yemeği tanzim eder, düzeni sağlar.” (K.K7).

Düzenlenen ferfenede becerile-

rine göre gençler arasından bazıları lidere yardımcı olarak seçilmektedir. Gençlerde sorumluluk bilinci oluşturulan, özgüven kazandıran bir eğitim sürecidir aynı zamanda.

“Gençler arasından eli yatkın kişiler seçilir, neler yapmaları gerektiği öğretilirdi.” (K.K7).

Masraflar

Yemekli bir toplantı olduğundan ferfenede toplantı masraflarının karşılanma şekli aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmanın geliştirilmesi için örnek olabilecek etkinliklerden biridir. Katılımcılar ferfenede masrafların nasıl karşılandığını şöyle anlatmıştır:

“Ferfene; zengin ile fakirin, ağa ile avamın bir arada, aynı sofrada aynı yemeği eşit ücret ödeyerek paylaştıkları bir yemekli toplantı geleneğidir.” (K.K6).

“Ferfenede masrafların eşit bölüşülmesi vardır ancak durumu iyi olmayanlar cebinde ne varsa o kadar vererek katılırlar ve kimse kimin ne kadar verdiğini bilmez.” (K.K3).

“Eskiden Ankara bağlık yerd. Herkes ürünlerinden getirir, ortaklaşa yemek yapılır ve yenirdi. Bağında meyve yetişen meyve sepetini doldurup gelirdi. İçeceğini herkes kendine göre getirirdi.” (K.K8).

“Her evde bulunan temel yiyecekler Bulgur, yağ, salça, soğan, et, tuz gibi... ferfeneye gelirken bohçalanır ve bohçasını getiren girişte ocak sorumlusuna bırakırdı. Kimse kimin ne kadar, ne getirdiğini görmezdi.” (K.K6).

“Ferfenede zengin fakir yoktu. Ev erzakları paylaşılırdı. Bizim köyde öğretmenimiz kura çektirir ve kimin ne getireceği belirlenirdi. Herkes eve gidince kendine kurada ne çıktıysa annesine söylerdi. Ferfene için erzaklar böyle toplanır, herkes evinden katkıda

bulunurdu yani... Yemek ortak pişirilirdi. Sadece tatlı çıkarsa kurada o, evde pişirilip hazır getirilirdi.”(K.K4).

Yerleşim

Ferfenenin çocukluktan başlayıp gençlere verdiği eğitimin en önemli uygulamalarından birisi de büyüklere saygıyı yaşatmasıdır. Bu değer ferfenede oturuş düzeniyle kendini hissettirmektedir. Toplantının yapılacağı mekânda oturma düzeni en büyüğün başköşeye oturmasıyla yanına yaş sıralamasına göre gelenlerin dizilmesidir. Katılımcılar ferfenedeki oturuş düzenini şöyle anlatmışlardır:

“Herkes birbirinin yaşını aşağı yukarı bilirdi. Otururken en yaşlı en başa oturur gelenler yaş sıralamasına göre minderlere dizilirler. En gençler en sona kalır.”(K.K4).

“Saygı önemlidir. Kapıdan selam verilerek girilir. Büyüklerin eli öpülür. Herkes oturacağı yeri bilir.”(K.K8).

“Toplantı başlarken salona giren herkes birbirini kucaklayarak selamlaşır. Geç kalan kişi ise meclisi cümleten selamlar ve yaş sırasına göre uygun yerine oturur. Ferfenenin oturuş düzeni vardır. Herkes yaş sırasına göre yer minderlerine oturarak sıralanır.”(K.K6).

Etkinlikler

Toplantının içeriğindeki başlıca unsur sohbettir. Ferfenenin adabı *“Biliyorsan konuş, bilmiyorsan sukut et.”*tir (K.K1). Sohbet konuları erkek ferfenesi ve kadın ferfenesinde farklı konuları kapsamaktadır. Erkek ferfenesinde selamlaşmanın ardından genellikle devlet meseleleri, ekonomi ve iş hayatı gibi konularda sohbet edilirken kadın ferfenesindeki konular daha günlük hayata ve aileye dairdir. Saz başlayınca söz kesilir, söz başlayınca saz kesilir.

Resim-2. 25.03.2015 tarihli Ankara Kulübü ferfene katılımcılarından Haluk Balaban'ın ferfene hakkında bilgi aktarımı.

Ferfenede neler yapılır diye sorulduğunda katılımcılar şöyle anlatmışlardır:

“Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı toplanırlar. Ferfenede konuşulan ilk konu bölgenin sorunlarıdır. Buradan memleket meselelerine ve siyasete geçilir. Düğün konuları da buralarda konuşulurdu.”(K.K3).

“Erkekler memleket meselelerini konuşurlar. Arada kırgınlık olan durumlar varsa bunları çözmek için konuşulur. Yardım edilecek durumda olanlar varsa bu konuşulur. Kadınlar da bunları konuşur herhâlde biz bilmeyiz. Erkeklerin kadın ferfenesine girmesi yasaktır.”(K.K2).

“Toplantıya Ankara divanı ile başlanır. Sonra kırık havalar, bozlaklar başlar. Sesi güzel olanlar bildikleri yöre türkülerini söyler. Bağlama, tef, zilli maşa çalınır.”(K.K7).

“Uzun havalar, bozlak ve oyun havaları olur. Bağlama, cura, zilli maşa ve ritim tutmak için kaşık olurdu.”(K.K8).

“Her türkünün bir hikâyesi vardır. Ferfenenin sonunda söylenen Cezayir bir ağıttır. 160 bin şehit verilen savaşın ağıdıdır ve her toplantı bu ağıt ile biter.”(K.K1).

Günlük yaşama dair her konuda sohbetlerin yapıldığı toplantılarda halk müziği, halk dansları, eğlencelik

oda içi oyunlar, seyirlik oyunlar gibi etkinlikler önemli yer tutmaktadır.

“Yaşlıların gençleri eğitimidir ferfene. Ferfeneyi yürüten kişi hikâyeler anlatarak gençlere nasıl hareket etmeleri gerektiğini öğretir. Bunu mizansenlerle bazen komik durumlar yaratarak gösterirler. Böylece büyükler ferfeneye katılan delikanlılara hikâyeler ve oyunlarla aktarım yaparlar. Kimsenin onuru kırılmaz ama dolaylı olarak yanlış hareketler komik durumlarla örneklenmiş olur.” (K.K3).

“Atışmalar, maniler olur, bilmece-ler sorulur, fıkralar anlatılırdı. Herkes birbirine lakabıyla seslenirdi.” (K.K8).

“Ara sonrası oyunlara geçilir bu türküli oyun havaları olduğu gibi kış gecelerinde seyirlik oyunlar olur. Bu oyunlar; arap oyunu, deveci oyunu, kazan karası, fincan oyunu, evci oyunu, sınır taşı oyunu, yoğurt yeme, daldırma oyunu (gözler bağlı karşısındakine yemek yedirme) ve benzeri birçok seyirlik oyundur.” (K.K1).

“Ankara'nın ilçelerine göre oyunlar farklılaşır. Saz, cümbüş, kaşıklarla farklı oyunlar vardır” (K.K3).

“Ankara oyunlarında parmak şaklatılmaz, ses çıkarılmaz.” (K.K9).

Resim-3. 25.03.2015 tarihli Ankara Kulübü ferfenesi

“Kadın ferfenesinde erkek kılığına giren kadınlar, erkek ferfenesinde kadın kılığına giren erkekler olur oyunlar oynanır.” (K.K8).

“Kaşık, bardak, fincan ile oyunlar oynanarak eğlenilir.” (K.K8).

Yemekler

Ferfenede pişirilen yemekler genellikle Ankara yemekleridir. Zerde pilavı, safranlı pilav, toga çorba, tatlı... Ancak günümüzdeki uygulamalarda yemek pişirmek ortadan kalkmış ve toplantı için para toplanarak hazır yiyecekler getirilmeye başlanmıştır. Katılımcılar ferfenede nelerin pişirilip yendiğini şöyle anlatmıştır:

“Ferfenenin en yaşlı kişininin besmele çekmesinden sonra buyur ağalar sözü üzerine herkes yemek yemeye başlar. Yemeğin servis edilmesi en genç kişilerce yapılır makam ve rütbesine bakılmaksızın herkes hizmete mecburdur.” (K.K1).

“Toplantıda yenen yemekler değişebilir. Eskiden sadece Ankara yemekleri yenirdi.” (K.K6).

“Manda sütünden hoşmerim yapılırdı.” (K.K4).

“Tava, yaprak sarma, toga çorba, et yemekleri, turşu gibi yemekler olur.” (K.K8).

“Artık yemekler hazır getirtiliyor günümüzde” (K.K5).

Yemek sonrası dua okunur. Okunan dua şükür duasıdır. Geçmişlere Fatiha ile biten bu duayı, ilim sahibi ve yine en yaşlı kişiler okutur.

Resim-4. 25.03.2015 tarihli Ankara Kulübü Yemek Duası

Kurallar

Ferfene eğlence ve sohbet toplantısı olmanın ötesinde toplumun yürürlükteki yazılı olmayan kuralla-

rının öğretildiği eğitim ortamıdır. “Kız anadan öğrenir çeyiz dizmeyi, oğlan babadan öğrenir ferfeneyi, muhabbetle gezmeyi.” denir (K.K1). Her ortamda olduğu gibi ferfene toplantısı boyunca uyulması gereken kurallar ve bunlara karşı uygulanan yaptırımlar vardır. Ne tür kurallar olduğu sorulduğunda katılımcılar şöyle anlatmışlardır:

“Saygı, sevgi vardı. Bir konu konuşulurken büyüklere söz istemeden konuşulmazdı.” (K.K8).

“Saza ara verildiğinde mevsime göre çay, ayran veya şerbet içilir, ihtiyaç giderilir. Çünkü ferfene sırasında kimse ferfeneyi icapsız, izinsiz terk etmez, dışarı çıkamaz. Ferfenede kurallara uymayan biri sözlü uyarıları dinlemezse ayakkabısı kapı önünde ters çevrilirdi ve bunun anlamı bir daha ferfeneye katılamayacağıdır. Çok eskilerden böyle durumda kalanların köylerini bile terk ettiği söylenir.” (K.K1).

“Saz başlayınca söz kesilir. Olur da birisi ses çıkardı hemen delikanlı başı, kulağına usulca sözlü uyarı yapar. Bilmeden bir saygısızlık eden olursa ya da... Ferfenede büyüğe saygı esastır.”(K.K4).

“Ferfenenin amacı eğitimidir. Terbiye ve ahlak eğitimi yapılırdı. Sofra adabı, söz adabı öğretilir gençlere. Türklerin bir okulu sayılır. Önemli olan marifettir, adaptır, edeptir. Bunlar bizim örfümüzün, âdetimizin temelidir. Ferfenede bunlar yaşatılır ve geçmişten geleceğe aktarılması için ferfenenin olması gerektiği gibi uygulanarak devam etmesi gerekir.” (K.K3).

“Eskiden, özellikle düğünlerde uygunsuz davranışlara çeşitli cezalar verilirdi.” (K.K6).

“Oturup kalkma, konuşma gibi içmenin de adabı vardır. Ferfenede adaba uymayan kişiye delikanlı başının işaretiyle uyarıda bulunulur. Küçük boyutlu hatalarda kişiler ferfene ek

maddi katkıda bulunma cezası alırlar.” (K.K8).

“Mecliste Cezayir havası çalmaya başlayınca herkes toplantının sonunun geldiğini anlar. Cezayir bir ağıttır. Cezayir çalınca toplantı bitti demektir. Müzik susunca herkes dağılır.” (K.K7).

“Toplantı bitişi her daim Cezayir havasıyla olur.” (K.K8).

Resim-5. 25.03.2015 tarihli ferfene bitişi

Sonuç

İnsan ihtiyaçları, duyguları ve bunlara bağlı olarak oluşan sözlü kültür ürünleri, yaşanan zamana, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelere göre değişim göstermektedir. Geleneksel uygulamaların şekil ve içeriği değişmekte ancak işlevi ve özünü korumaktadır. Ferfene, Oğuz Boyları zamanından atalarımız tarafından günümüze ulaşmış, geçmişi oldukça eskiye dayanan, Türk toplumuna ait somut olmayan bir kültür mirasıdır. Teknolojinin insan hayatına girişi ile birlikte unutulmaya yüz tutmuş olan bu kültür mirası özellikle küçük şehirler, köyler ve kasabalarda yaşatılmaya devam ederken büyük şehirlerde de kültürüne sahip çıkmaya çalışanlar tarafından yaşatılan bir gelenektir. Bu sohbet toplantılarında insanlar güzel ahlakı ve adabı öğrenirken davranışlarıyla birbirlerine örnek olurlar. Özellikle gençler için toplumsal kabul gören bu örneklerini görerek, uygulayarak öğrenmesi önemli eğitim fırsatlarıdır. Toplantılar nesiller arası kültür aktarımının doğal yolla yapı-

labildiği bir ortam olması açısından önemlidir. Ayrıca bu toplantılar, gençlere büyüklerden gördükleri davranış modellerini uygulama fırsatı oluşturduğundan dolayı günümüz yaparak, yaşayarak öğrenme yaklaşımına uygun örneklerdir. Yöresel kültür mirası olan türküler, yemekler, fıkralar, maniler de bu toplantılar yoluyla gelecek nesillere aktarılabilir. Böylece kültürünü içselleştiren bireylerin toplumsal aidiyet duygusu güçlenmekte ve yer aldığı toplumu benimsemesi sağlanmaktadır. Kurallarının olması toplumun sağlıklı bir şekilde kendi iç dinamikleri ile gelişmesinde etkili olmaktadır. Çeşitli isimlerle anılıyor olmasına rağmen yapılan sohbet toplantıları hâlâ özünü korumakta ve toplumun kültürel aktarımını sağlıklı bir şekilde devam ettirmektedir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması Sözleşmesinin genel hükümlerinden 1. maddede sözleşmenin amaçlarından ilki “somut olmayan kültürel mirası korumak” olarak geçmektedir. Bir kültür ögesini korunmasının anlamı ise sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesidir. Çalışmada elde edilen bilgiler ışığında günümüzde fefene toplantılarının devam edebilmesinde bireysel çabaların ön planda olduğu belirlenmiştir. Oysa bu bağlamda çalışmaya konu olan bu tarz kültürel toplantıların devam edebilmesi, sürdürülebilir hâle getirilebilmesi için bireysel çabaların yanı sıra kurumsal olarak da maddi manevi her türlü olanağın sağlanması faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

Aslan, Ensar. “Ahi Örgütlerinden Urfa Sıra Gesesine Uzanan Bir Kültür Geleneği”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 1 (1): 5-15.

Büyükokutan, Ash. “Geleneksel Altın Günlerine Halkbilimsel Bir Yaklaşım: Muğla Örneği”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 4 (14): 117-133.

Çağatay, Neşet. *Makaleler İncelemeler*, Konya: SÜ Yayınları, 1983.

Çakır, Ömer. “Çankırı’da Yaran Sohbetlerinin Edebi Cephesi Yahut Yaran Edebiyatı” *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* (KARAFED) 2012, 1 (1): 151-170.

Ekim, Gökhan. “Coro Bozo ve Anadolu’daki “Sohbet” Toplantılarında Görülebilir Benzerlikler”. *Akademik Bakış Dergisi*, 2012, Sayı:30..

Eroğlu, Erol; Köktan, Yavuz. “Ahilik Kültürü ve Geleneksel Sohbet Toplantıları”. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of Turk&Islam World Social Studies (TİDSAD)*, 2015, 2 (5): 339-348.

Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011

Güvenç, Bozkurt. *Kültürün abc’si*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015

Karaso, Yakup. “Ahilik Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik”. Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2004: s. 17.

Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2009.

Oğuz, M. Öcal vd. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.

Özdemir, Nebi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

Türkmen, Nilgün. “Eğlence Kültürü Bağlamında Yapısal ve İşlevsel Özellikleriyle Kabul Günleri”. *Halk Kültüründe Eğlence Uluslararası Sempozyumu*, 2009, 11-13 Aralık, Kocaeli.

Yakıcı, Ali. “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Somut Mekânı: Konya Barana Odaları”. *Millî Folklor*, 2010, S. 87, s. 94-100.

<https://ich.unesco.org/en/1com> (Erişim tarihi: 12.06.2016)

<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-sohbet-meetings-00385#identification> (Erişim tarihi: 12.06.2016)

Kaynak Kişiler

1. Haluk Balaban, Üniversite Mezunu, 1940, Ankara.(K.K1)
2. Dr. Metin Özasan, Doktora Mezunu, 1967, Ankara.(K.K2)
3. Süreyya Türk,1951, Lise, Ankara.(KK3)
4. Yaşar Güney, Ortaokul, 1961, Ankara, Akyurt (Teberik Köyü). (K.K4)
5. Emel Koç, Üniversite, 1962, Ankara. (K.K5)
6. Müslüm Arslan, Lise, 1962, Ankara. (K.K6)
7. Kadir Soydan, İlkokul, 1941, Ankara, Akyurt. (K.K7)
8. Uğur Pamuk, Lise Mezunu, 1954, Ankara. (K.K8)
9. İbrahim Erçetin, Ortaokul, 1951, Ankara. (K.K9)